

Bogmanden Carl Roos

Af Erik Dal

Professor Carl Roos' levende og alvorlige, fast skrevne Livserindringer består af to bind. Forberedelsens Tid dækker opvæxt og studieår 1884–1910 og ansættelse på Det kongelige Bibliotek 1909–27. Indhøstningens Tid, der blev slutstenen på hans virke, idet den udkom under hans lange sidste sygeleje, omfatter årene som professor i tysk litteratur 1927–49 og det lange og frugtbare otium, der sluttede et par dage efter nytår 1962. En lige og ikke usædvanlig vej, når man ser den i så stærk forkortning. Men da Carl Roos aldrig havde »studeret til professor« og derfor ikke havde behøvet at skrive for karrieren, havde hans produktion især før og efter professorårene den frihed i emnevalg, som er et privilegium for den, der betragter sig som vel anbragt, og som kan følge ydre og indre tilskyndelser, selv om de trækker i forskellige retninger. Imidlertid var Carl Roos flersidig ikke blot i emner, men i evner. Han vil huskes mest som en forsker af åndshistoriske sammenhænge, især den gennem århundreder uundgåelige og uundværlige brydning mellem dansk og tysk åndsliv; men den filologiske detaille og den reale dokumentation blev aldrig glemt. Forsåvidt var disputatsen om Holbergs skæbne i attende århundredes Tyskland karakteristisk for den sidste side af sagen foruden ved at forbinde de lande, hvortil forfatterens hjemstavns historie har været knyttet. Og Roos betragtede selv denne bogs noget vanskelige antagelse som disputats som en principiel anerkendelse af hvad Vilhelm Andersen kaldte »biblioteksskolen« i dansk litteraturforskning, »hvormed han mente en forskning, der mindre gik ud på æstetisk eller psykologisk analyse end på dokumentation af historisk eksistens eller forløb«, som det formuleres i erindringerne.

Biblioteksårene var den naturlige inspiration bag et sådant bidrag til den forskningstradition, der tæller mænd som Rasmus Nyerup, S. Birket Smith, Chr. Bruun og Carl S. Petersen. Endnu mere direkte afhængig af dette

arbejdssteds pligter og muligheder var en mindre række arbejder af rent *boghistorisk* art*. Og af bogsansen fødtes, efterhånden som lejlighed gaves, tidstypiske, men selvstændige tanker om *typografi*. Disse interesser gav endelig en – i mange lærde privatsamlinger hårdt savnet – særlig tone i den af tyskprofessorens brugsbehov dominerede *bogsamling*, der nu er spredt.

»Min specielle interesse som bibliotekar var det historiske bogbind«, fortæller Carl Roos i Sandgren-bogen. »Ved stadig opmærksom iagttagelse under expeditionen i magasinerne, erhvervede jeg efterhaanden nogen fortrolighed med bestanden. Jeg kunde bidrage til den samling notater, som gamle *Elberling* havde grundlagt og *H. O. Lange* videreført. Således fik jeg et forhold til *Johannes Bonnesen*, den fine æstetiker, der efter *Elberling* havde overtaget administrationen af indbindingen. Det var naturligt, at jeg blev adjungeret ham.«

En samling notater som den omtalte er den selvfølgelig baggrund for Roos' to store bogbindhistoriske afhandlinger om tyske og danske bind fra 16. århundrede. Men ikke mange har hvad der under det daglige arbejde med andre ting behøves af omtanke og sjælero for til egen eller måske først en eftermands nytte at kunne samle disse notater – enkeltvis helt eller næsten værdiløse – som man lægger enører i en sparebøsse. Smukke kombinationer og resultater kom der dog ud af disse iagttagelser på et dårligt udforsket område. Hvad der ud over de konkrete påvisninger vækker opmærksomheden, når Carl Roos skrev om bøger, er dels forfatterens respekt for det møde mellem ånd og hånd, der særtegner hvad der fortjener navnet kunst-håndværk, dels den måde hvorpå de ydre, af mangan lærd ganske upåagtede ting ses i sammenhæng med og som udtryk for strømninger i tiden. Det gælder fx. når han i rejsebrevet fra 1925 nævner bøgerne som led i ældre tiders rumudsmykning. De strålende renæssancebind, »sprutbakelser«, lå med siden opad i de svulmende, overlæssede interiører, de var »blot et Led i Rummets Komposition, et Led, som vilde have virket afstik-

* De omtalte boghistoriske arbejder er følgende: Gamle tyske Bibliotheker. En Rejse-Rhapsodi (Aar-bog for Bogvenner IV 1920 64–78, optrykt uden ill. i Carl Roos: *Germanica* 1938 7–17); Jacob Krause-Bind paa Det kongelige Bibliotek (sst. VIII 1924 44–67); Brev fra Udstillingen i Paris (kronik sst. IX 1925 125–134); Om nogle signerede og nogle ikke signerede danske Bogbind fra det 16. Aarhundrede (Bogvennen 1929 115–148); August Sandgren, 13. Januar 1893–13. November 1934 (sst. 1934–37 61–66, jf. bidraget til: *Bogbinderen August Sandgren* 1952 50–60; August Sandgren og Det kgl. Bibliotek; Lidt om Versebøger (sst. 1938–40 109–127).

kende, hvis det ikke netop havde haft denne ildsprudende Karakter«. Og Frederik III's ensartede brune rygge med forgyldning træffes ikke blot på helbind forfærdiget til ham, men også pålagt ryggen på anderledes farvede ældre bind, der iøvrigt tilmed ofte er brunsprængt på permerne – igen bogen som led i arkitekturen – og igen boghistorikeren som forvalter af en støttedisciplin til den almindelige stil- og åndshistorie. En anden side af samme tankegang skildres i den smukke rejserhapsodi om tyske biblioteker.

Om bibliotekarens gensidigt frugtbare samarbejde med Sandgren og andre bogbindere fortællers i den citerede artikel. Den belyser selvfølgelig sin forfatter såvel som sit emne, og man indser, hvordan netop de to mænd har kunnet mødes i sansen for enkelhed og stofflighed, i forståelsen for at både æstetik og teknik må ses i samspil med funktionen.

Det tidstypiske, der ligger heri, træder særlig stærkt frem i den mindst betydende, men samtidig mest personlige af Carl Roos' bogbindsartikler, udstillingskronikken fra Paris 1925. Ligesom hans første Goethebog begynder med »den Fisk Torsken« og et essay med blomsten Amaryllis, således denne kronik med den australske lysthusfugl, ved hvis attrå efter alt broget og skinnende det bibliofile menneskes passion lignes. I de indledende historiske bemærkninger noterer man med interesse, at Carl Roos bruger de stærkeste ord om Thorvald Bindesbøll: »en af alle Tiders største Bogkunstnere«, en bog om ham ville være »en Gave til Verden som Andersens Eventyr« etc. Det altfor lækre, det altfor overlæssede i den franske bindkunst møder han med uundgåelig beundring for teknikken, men ofte med forbehold og tilsidst med skuffelse. Rejsens vigtigste kunstneriske indtryk bliver ikke en bog, men et indtryk af flodbyen ved nat (»Men er ikke dette den dekorative Kunsts Hemmelighed, at ingenting er andet eller mere, end hvad Kunstneren gør det til?«) og specielt en lysreklame, en leg af gnister, der efterhånden tager form og tilsidst slår sammen i ét: »Fra Himmel til Jord stod som en Aabenbaring i Mørket CITROEN. – Er ikke det en anden Hemmelighed, at alle Detailler maa bort for den fulde Virknings Skyld?« Selve udstillingsreferatet slutter: »Der var meget paa den franske Udstilling, som ikke behagede, en vis Rosenstil, noget skønvirkeagtigt. Det var ikke vor Tids Stil, man fandt. Der manglede – i det mindste for vor Fornemmelse – *ratio*, Enkelhed, Ro, Strenghed, det, som vi vil, nu da Naturalismen er fejlet ud.«

Dér falder hammeren. Dér aner man den forfatter, der en årrække senere sætter et stolt billede af Chilehaus i Hamburg som slutvignet i sin tyske litteraturhistorie. Vi erindres – og hvor kan det være nødvendigt – om tidsprægets rolle for enhver ånds formning, den være sig stor eller lille, traditionssindet eller revolterende. Men skønt tidspræget er umiskendeligt, vil mange genkende personen Carl Roos i fremhævelsen af ratio, enkelthed, ro og stregthed. Nogle vil måske endda finde denne alvorlige, stejle og koncentrerede ånds vigtigste træk samlet i de ord, mens andre med rette vil mene, at de ikke antyder noget portræt uden at kombineres med modsætningerne: kunstnersind, konflikt, spændthed og mildhed.

Meget af tidens og meget af personens præg havde også hans trykte arbejder i deres ydre fremtræden, for såvidt som Carl Roos selv havde adgang til at præge denne. For bogfagenes udøvere må det være en blandet fornøjelse, når forfattere, efter at have skrevet bøger i de fag, hvortil de er uddannede, giver sig til at rode med de fremstillingsprocesser, hvortil bogtrykkere etc. er uddannede. De må tage det som en kompliment til deres fag – forfatterne anser bøgernes ydre for et så vigtigt og så fascinerende led i den påvirkningsproces, som selv det mindst agitatoriske skrift tilstræber, at de ikke kan holde fingrene væk og tilmed ofte inspireres til forbedringer i deres behandling og opstilling af stoffet, hvis de fra første færd har et mål for og en mening med bogens funktion og ydre detaljer.

Den bogtilrettelæggende professor kom imidlertid i modvind, simpelthen fordi hans tanker var bedre end deres realisation. Hans stærke betoning af klummens venstre kant, med asymmetri som resultat, var nemlig ikke fuldt ud i pagt med det bærende i tidens »ny typografi«. Indholdet virker gerne godt og stramt, men de brandrøde omslag med typografi som et flækket timeglas med en flækket stjerne midtpå gennemførte den formtvang mod fladens og textens naturlige rytme, som den bedste ny typografi netop undgik for at kunne forme utraditionelt, men naturligt og organisk. Nogen ånds-nærværende forsvarer for litteraturhistoriens motto har man ikke truffet; det bringer i uregelmæssigt udlignede versaler følgende trekantede budskab: Wer / keinen / Namen sich / erwarb noch / Edles will ge- / hört den Ele-
men- / ten an. So fahret / hin. Johann Wolfgang / Goethe. Faust. 2. Vers
0981–2. Hvor titlen som i senere essaysamlinger er kort og motto ikke an-

vendt, har nærbeslægtede omslag imidlertid både personlighed og holdning, ligesom versalsøjlen på bogens ryg: DEUT . LIT . GESCH står langt bedre end den fulde titel på langs, noteret på en korrektur af en velkendt gyldendalsk hånd.

Da Forening for Boghåndværk i 1930'erne forberedte Thøger Larsens Udvalgte Digte, kom Carl Roos til at forestå den typografiske udformning. Tegnerkvisitter blev købt, endog et stort tegnebræt, og skitser og notater kom til at udgøre en hel lille bunke, meget interessant (nu i Kgl. Bibl.s håndskriftafdeling med det øvrige efterladenskab). Men der var en solid historisk baggrund for det gennemreflekterede, modernistiske resultat, og vigtigere end den tilrettelagte bog var afhandlingen Lidt om Versebøger, hvori Roos med støtte i fornemme reproduktioner skildrede sine tanker om verstytopografi, teoretisk og praktisk. Ikke alt var ganske usøgt eller utvungen, og en del af de i artiklens bilag viste detaljer ændredes desværre inden bogens trykning, så Roos i bogens kolofon ikke står som ansvarlig tilrettelægger (»med Benyttelse af Planer af Carl Roos«). Men uanset alle detaildiskussioner er der een passus i artiklen, der står som en stadig inspiration:

»At en Ting fremtræder som een Ting, altsaa som en Helhed, beror paa at et Motiv gentages. Uden Genta-gelse bliver Resultatet Forvirring; Genta-gelse uden Variation virker maskinagtigt. Hvis en Bog skal virke *hel*, maa samtlige Sider være præget af et Motiv, der er stærkt nok til at bære Genta-gelser.« Og tidligere: »Skriftbilledet skal tillige være ensartet gennem hele Bogen. Ikke blot Siden, men Bogen skal fra Titelblad til eventuel Efterskrift være en Enhed.«

Her møder vi den ratio, enkelhed, ro og strenghed, der så ofte kan savnes i vor bogproduktions stjernestrøede symmetriske nethed. Roos' tanke kan næppe gennemføres i enhver bog og er jo særlig svær i en versebog, men den må kunne vise sit værd også for tilrettelægning af bøger i helt andre stilarter end Roos' – thi naturligvis under man hverken den eller nogen anden stilart monopol.

Man skal i artikler som nærværende ikke skrive om sig selv. Men når man – selv amatør – har haft Carl Roos' tankegang som sin vigtigste rettesnor ved tilrettelægning eller delagtighed i en række bøger, føler man ihvertfald trang til at vedgå sin gæld og sin taknemlighed. Påvirkningen

begyndte, da jeg første gang kunne bestemme selv; det blev til 450 sider håndbogsstof, hvor intet andet end titelblad og kapiteltitler fraveg brødskriften. Den vil være synlig for enhver kender i den udgave af Karrig Niding, som Foreningen venligt tillod mig at fremlægge (og hvis »gamle« titelblad jeg fortryder); og den lyser ud af hver side i antologien Danske Viser, der sendes til trykning, mens dette skrives, og som vist må siges at være både konsekvent og funktionel, hvad enten man finder den køn eller grim. Træk af Carl Roos' tanker har jeg iøvrigt genfundet i versbøger fra inkunabeltiden – og i de fængslende småtryk, der fremstilledes i August Sandgrens beskærepene c. 1925.

Carl Roos' meget sammenhængende og velkonditionerende bogsamling var ikke præget af boghistorie, trods en god lille samling bogbindslitteratur; ejheller havde der været mulighed for at bestille ret mange bind af Sandgren etc.; som bibliofil samling står fru Kamma Roos' bøger forsåvidt over professorbiblioteket. I dette var brugsbehovet dominerende; mange gamle bøger betyder desuden mange gamle bind, og den nyere bestand var ofte i tyske forlagsbind. Men ejeren elskede sine bøger, og hans levende sans for bøgernes udseende og især for deres proveniens og atmosfære beåndede samlingen og det, der blev vist eller forklaret hjemmets gæst. Storkøber var Carl Roos ikke; i hans accessionsprotokol 1935ff er der ej heller store priser. Auktionen på Pederstrup og Christianssæde dec. 1936 bragte ca. 40 gamle bøger, mest af Herder og hans samtidige, summa 168,29 kr.; nogle lignende ting kom fra auktioner på Lerchenborg 1938 og Oreby 1939. Ellers prægedes accessionen af dagligdagens lejlighedskøb, i 1948-49 med en bevidst indsamling af dansk-norsk eventyr- og viselitteratur; et arbejde om P. C. Asbjørnsen var planlagt, og de tysk-danske folkemindestudier omkring 1810 skulle også have haft en mere samlet behandling, end nogle afhandlinger gav anledning til, men Carl Roos valgte andre opgaver og til sidst – hvad man kun kan glæde sig over – livserindringerne.

Immervæk blev det jo til bøger, og trods salget af ca. 1600 bind hos Hee (17.11.1952, 2. samling, plus 12.2.1959, 12. samling) blev der ca. 7000 igen. En smuk Holbergsamling var det væsentligste udenfor det tyske område, hvis kerne var Goethe og hans tid, med Schriften I-VII 1792-1800 som et særlig smukt stykke: det var K. L. Rahbeks og havde

fra dennes til Carl Roos' tid kun tilhørt Poul Martin Møller og hans efterkommere; antikvariat var den korte station (1937). Med tiden blev danske kærnestykker ikke mindre kære: Saxo, Worm, Bartholin var forfattere, der toges frem, og ikke blot af hensyn til gæstens interesser.

Skiftende slægters bøger bar deres budskab til Carl Roos, mest selvfølgelig, men ikke udelukkende, ved deres indhold. Arv og gæld, virkelighed og væsentlighed trådte frem, hvadenten den øjeblikkelige stemning var alvorens eller humorens. Den beundrede og til tider frygtede lærer, den konsekvente og ofte misforståede personlighed, der for mange stod som *un uomo d'un pezzo*, endte vistnok med at være det.